

Samenvatting

De Directie Sanctie- en Preventiebeleid (DSP) van het Ministerie van Justitie is verantwoordelijk voor het justitieel slachtofferbeleid. Bij het stellen van prioriteiten voor de komende jaren wil deze Directie de behoeften van slachtoffers van misdrijven meewegen. Dit heeft geleid tot onderhavige *review* van empirisch onderzoek naar behoeften van slachtoffers sinds 1980. De onderzoeksvragen zijn:

- 1 Welke behoeften hebben slachtoffers van misdrijven, zoals blijkend uit empirisch onderzoek?
- 2 Welke behoeften blijken algemeen te bestaan en welke specifiek bij slachtoffers van bepaalde typen delicten?
- 3 Wat is bekend over de prioritering van de behoeften?
- 4 Welke behoeften hebben slachtoffers direct na het delict, welke in de periode daarna, en welke op langere termijn?

Aandachtspunten in het onderzoek zijn verder de eventuele invloed van geslacht, etnische herkomst en herhaald slachtofferschap. Behoeften kunnen op verschillende manieren worden vastgesteld. De *review* is beperkt tot onderzoek waarin slachtoffers rechtstreeks zijn gevraagd naar hun behoeften; het gaat dus enkel om door slachtoffers zelf geuite behoeften. Onbewuste behoeften blijven daarom buiten beeld, evenals behoeften die men zou kunnen afleiden uit bijvoorbeeld voorzieningengebruik. Een beperking is dat in een *review* enkel behoeften worden aangetroffen waarnaar empirisch onderzoek is verricht; eventuele behoeften die tot dusverre niet de interesse van onderzoekers hebben gehad, vallen per definitie buiten ons blikveld. 33 kernpublicaties vormen het hart van de studie.

Door de jaren zijn diverse ‘menselijke behoeften theorieën’ ontwikkeld. In het rapport worden enkele algemene behoeftetheorieën besproken (Maslow, 1943; Staub, 2004), evenals de (meer op het terrein van het recht toegespitste) theorie over procedurele rechtvaardigheid (gebaseerd op theorievorming door Thibaut & Walker, Tyler & Lind en Röhl, weergegeven door Malsch, 2004) en de stroming van het herstelrecht (vooral gebaseerd op Christie, 1977 en Walgrave, 2004). Op basis daarvan is een aantal verwachtingen geformuleerd met betrekking tot slachtofferbehoeften (zie de eerste twee kolommen van overzicht S2).

In het onderzoek zijn slachtofferbehoeften gevonden op emotioneel vlak, op het terrein van het strafproces in ruime zin, op het vlak van informatie, op praktisch vlak, op financieel en op primair vlak (zie overzicht S1). De meeste van deze behoeften zijn gericht op politie en justitie en op ‘overige personen en instanties’; onder deze laatste valt het eigen informele netwerk van familie, vrienden e.d. maar ook bijvoorbeeld Slachtofferhulp en rechtsbijstandverleners.

Overzicht S1 Clusters van door slachtoffers geuite behoeften en de verwachte vervulling

Behoeften per vlak	Vervulling wil men van
Emotioneel	
(Eerste) opvang, zorg, steun	P, O
Nadere en/of specifieke hulp (bijv. counseling)	O
Kenmerken hulp (bijv. snel beschikbaar, laagdrempelig)	O
Erkenning van de persoon	PJ
Erkenning van het gebeurde	PJ
Herstel (bijv. excuses, uitpraten), herstel relatie(s)	D, S, O
Verwerking	S, O, D
Afsluiting	S
Strafproces in ruime zin	
Eerste reactie door politie (bijv. snel ter plaatse zijn)	P
Hulp bij eerste acties, zoals aangifte	O
Rechtsbijstand	O
(Gelegenheid tot) input geven in strafproces	PJ, S
Als belanghebbende behandeld worden; geconsulteerd worden	PJ, S
Instemming en beslismacht	PJ
Geen rol in proces	PJ
Kenmerken proces (bijv. snelheid)	PJ
Uitkomsten (bijv. arrestatie, bestraffing; materieel en immaterieel herstel)	PJ, D, O
Proces van bewustwording van consequenties van daad bij dader	D
Ontmoeting slachtoffer-dader	D, S, PJ
<i>Advocacy</i> : informatie/steun rondom strafproces	O
Informatie	
I.v.m. rol als belanghebbende bij de zaak	PJ
Uitleg (over systeem e.d.)	PJ, O
Overige informatie (over dader, delict, motieven)	PJ, D
Informatie over verwerking	O
Informatie over preventie	PJ, O
Kenmerken informatie (tijdig en in eigen taal)	O
Praktisch	
Hulp bij herstelwerkzaamheden	O
Transport	O
Hulp bij huishoudelijk werk, verzorging	O
Hulp bij papierwerk/formaliteiten	O
Medische hulp en begeleiding daarbij	O
Crisismanagement/regelaar	O
Werk/schoolgerelateerde kwesties	O
M.b.t. de taal: vertaaldiensten, materialen in eigen taal	O
Overige (bijv. teruggave bezittingen, gescheiden wachtruimtes)	PJ
Financieel	
Compensatie/teruggave	D
Financiële hulp; hulp bij aanvragen daarvan	O
Primair	
Onmiddellijke veiligheid	PJ, S, O
Voorkomen herhaling/bescherming van zichzelf en anderen	PJ, S, O
Huisvesting: tijdelijk en permanent	O
Werk/dagbesteding	O
Noodbehoeften (voedsel, kleding)	O

P=politie; PJ=politie/justitie; S=slachtoffer zelf; D=dader; O=overige personen/instanties of niet-gekwalificeerde persoon of instantie

De gevonden behoeften zijn vervolgens geplaatst tegen de achtergrond van de eerder genoemde behoeftetheorieën (zie de derde kolom van overzicht S2). Fysiologische behoeften worden aangetroffen in de vorm van de noodbehoefte aan voedsel, soms aanwezig bij slachtoffers die op straat staan (die bijvoorbeeld het huiselijk geweld zijn ontvlucht) en vrijwel niets meer hebben op dat moment. Alle andere slachtoffers noemen deze behoefte niet. De veiligheidsbehoeften zijn duidelijk zichtbaar: slachtoffers geven aan behoefte te hebben aan onmiddellijke veiligheid en zijn gericht op het voorkomen van herhaling van het delict. Ook de (emotionele) behoefte aan eerste opvang en steun zou gezien kunnen worden in termen van de behoefte aan veiligheid. Dit geldt eveneens voor de behoefte aan verwerking en afsluiting en de behoefte aan nadere hulp die men daarbij soms heeft.

De behoefte aan liefde, geborgenheid en positieve relaties met andere mensen is duidelijk herkenbaar in de aangetroffen behoefte aan herstel van relaties. De relatie die men wil herstellen, betreft soms die met de dader (bijvoorbeeld als het gaat om huiselijk geweld) maar soms ook die met anderen uit de gemeenschap.

De behoefte aan zelfverwezenlijking of autonomie treffen we niet duidelijk aan. Het wekt geen verbazing dat deze zich niet snel laat voelen in een crisissituatie waarvan men bij een delict kan spreken. In termen van Maslow zijn 'lagere' behoeften aan fysieke veiligheid en soms ook voedsel en een dak boven het hoofd immers in het geding. De behoefte aan zelfverwezenlijking zal zich pas manifesteren als deze lagere behoeften voldoende zijn vervuld. In het verlengde van de *expressive theory* van Röhl zou men wel kunnen veronderstellen dat de regelmatig geuite behoefte om input te kunnen geven in het strafproces een zelfstandige waarde voor mensen heeft, waarmee men mogelijk de eigen autonomie bevestigt. Maar het is ook denkbaar dat dit meer de wens tot procescontrole weerspiegelt. De behoefte aan achting/positieve identiteit treffen we zeer duidelijk aan in de behoefte aan erkenning: men wil in het strafproces gewaardeerd en met respect behandeld worden, als belanghebbende gezien worden. Volgens Maslow leidt realisatie van deze behoefte tot gevoelens van zelfvertrouwen en het gevoel nuttig te zijn. Het ondermijnen ervan zou leiden tot gevoelens van zwakte en hulpeloosheid. Een goede en respectvolle bejegening van slachtoffers is mogelijk van groot belang om hen uit de 'slachtofferrol' te laten komen. Dit zou (sterker) kunnen worden benadrukt bij de bevordering van zorgvuldige bejegening van slachtoffers door functionarissen van politie, Openbaar Ministerie en rechterlijke macht.

De behoefte aan begrip van de realiteit of de wens te weten en te begrijpen, is eveneens helder herkenbaar in de door slachtoffers van delicten geuite behoeften. Slachtoffers hebben behoefte aan informatie over het verloop van de zaak, over het rechtssysteem en over wat precies gebeurd is en waarom. In termen van Maslow zijn het verkrijgen van kennis en

systematiseren van de wereld technieken om een zekere basisveiligheid te bereiken.

Verder is de behoefte aan effectiviteit en controle, zeker in de betekenis hiervan in de theorie van procedurele rechtvaardigheid, zeer duidelijk aangetroffen. De behoefte om input te kunnen geven in het strafproces in ruime zin, om geconsulteerd te worden en op punten ook aan instemmings- of beslismacht, zijn hier duidelijke uitingen van. Tegelijkertijd bleek dat er ook slachtoffers zijn die daaraan geen behoefte hebben.

Tot slot de behoefte aan rechtvaardigheid. Deze heeft enerzijds betrekking op de behoefte aan materieel en immaterieel herstel (bijv. een excuus) door de dader zoals verwacht op basis van de literatuur over herstelrecht. Maar ook de wens tot bestraffing lijkt een aspect van de behoefte aan rechtvaardigheid.

Overzicht S2 Geuite behoeften tegen de achtergrond van de gebruikte theorieën

Behoeften volgens enkele theorieën over menselijke basisbehoeften	Domeinspecifieke behoeften volgens theorie procedurele rechtvaardigheid en herstelrecht	Door slachtoffers van delicten geuite behoeften
Fysiologische behoeften		Voedsel Huisvesting
Veiligheidsbehoeften		Onmiddellijke veiligheid Voorkomen herhaling Opvang, steun, (hulp bij) verwerking
Liefde, geborgenheid, positieve verbindingen met anderen	Vriendelijke bejegening	Herstel relaties Mediation
Zelfverwezenlijking	Mogelijkheid zich te uiten (ongeacht invloed ervan)	Gelegenheid tot input geven in strafproces
Achting, positieve identiteit	Beleefde en waardige behandeling door autoriteit, onpartijdige autoriteit	Erkenning van de persoon Erkenning van het gebeurde Als belanghebbende behandeld worden
Begrip van de realiteit/wens te weten en begrijpen	Informatieverschaffing	Informatie over verloop zaak Uitleg over het systeem Informatie over dader, delict, motieven Informatie over verwerking
Effectiviteit en controle	Procescontrole Beslissingscontrole Betrokkenheid bij zaak	Gelegenheid tot input geven in het stafproces Geconsulteerd worden Instemming en beslismacht
Rechtvaardigheid	Herstel door dader	Uitkomsten als arrestatie en bestraffing Uitkomsten als materieel herstel (compensatie, teruggave) en immaterieel herstel (excuses)

De geëxpliciteerde behoeften lijken, voor zover af te leiden uit de bestudeerde publicaties, voor te komen onder slachtoffers van delicten over de gehele breedte (maar dit wil niet zeggen dat ieder slachtoffer alle behoeften heeft!). Inhoudelijk zijn enkel bij nabestaanden van slachtoffers van levensdelicten en bij slachtoffers van geweld (waaronder slachtoffers van in het bijzonder huiselijk en/of seksueel geweld, gepleegd door een bekende dader), enige typische behoeften aangetroffen. Het gaat bij laatstgenoemde groep om behoeften die samenhangen met de wens om ondanks het gebeurde met de dader en de bredere omgeving verder te gaan, zoals herstel van relaties en de wens om de dader niet te vervolgen. Typische of unieke behoeften die bij nabestaanden van slachtoffers van levensdelicten worden aangetroffen, betreffen zaken als crisismanagement en begeleiding bij het omgaan met de media. Ten slotte treffen we specifiek bij slachtoffers van geweld (waaronder huiselijk geweld) een behoefte aan onmiddellijke veiligheid aan en bij slachtoffers van huiselijk geweld de behoefte aan werk of een opleiding. De achtergrond van dit laatste is dat zij in hun eigen inkomen moeten gaan voorzien. Hier zien we terug dat veel van het onderzoek is uitgevoerd in de Verenigde Staten; in Nederlands onderzoek zie we in deze plaats de minder urgente behoefte aan een dagbesteding terug.

Zoals eerder gesteld komen de meeste geuite behoeften, voor zover te achterhalen, voor onder slachtoffers van delicten over de gehele breedte. Wel loopt het aandeel van slachtoffers met bepaalde behoeften per delictgroep (vermogens- versus geweldscriminaliteit) uiteen. Meer geweldsslachtoffers dan slachtoffers van vermogensdelicten rapporteren 'basisbehoeften' (in termen van de behoeftetheorieën) binnen de categorie veiligheid. Ook speelt hier voor meer mensen de behoefte aan een juridische uitspraak. Voor slachtoffers van vermogensdelicten spelen relatief vaker 'niet-basisbehoeften' (wederom in termen van de behoeftetheorieën), zoals praktische behoeften.

Mogelijk kunnen deze bevindingen aanleiding geven tot meer aanbod op maat voor bepaalde groepen slachtoffers.

De in de betrokken studies meest geuite behoefte door slachtoffers van delicten lijkt te zijn die aan emotionele steun/iemand om mee te praten. Verder lijken de behoeften aan informatie, de behoefte aan veiligheid/bescherming en de behoefte om te worden gehoord in het strafproces relatief veel genoemd. Deze laatste zijn belangrijke wensen richting politie en justitie.

Er blijkt nauwelijks onderzoek te zijn gedaan naar het belang van behoeften oftewel de prioritering van behoeften in ogen van het slachtoffer; sporadische resultaten op dat vlak zijn bovendien onderling niet vergelijkbaar.

Op de vraag welke behoeften slachtoffers hebben direct na het delict, welke in de periode daarna, en welke op langere termijn kan op basis van

deze *review* evenmin een antwoord worden geformuleerd dat het vanzelfsprekende overstijgt. Nader (primair) onderzoek is nodig om hierover nadere uitspraken te kunnen doen.

Ook met betrekking tot de samenhang van behoeften met variabelen als geslacht, etnische herkomst en de vraag of men al dan niet een herhaald slachtoffer is, is weinig respectievelijk geen onderzoek aangetroffen. Vrouwen zouden meer behoefte hebben aan emotionele steun/iemand om mee te praten dan mannen. Verder wijzen de resultaten op het onervuld blijven van meer behoeften bij etnische minderheden.